

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
& ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

Η Μ Ε Ρ Ι Δ Α

Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΣΥΝΑΝΤΑ
ΤΙΣ ΑΛΛΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ
& ΤΕΧΝΕΣ

ΣΑΒΒΑΤΟ 28 ΜΑΪΟΥ 2022
ΑΜΦΙΘΕΑΤΡΟ «ΑΛΚΗΣ ΑΡΓΥΡΙΑΔΗΣ»

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ & ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Δημήτριος ΤΟΥΣΟΥΛΗΣ
Σωτήριος ΔΕΣΠΟΤΗΣ
Κίρκη ΚΕΦΑΛΕΑ
Βασίλειος ΦΑΝΑΡΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
—ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837—

ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
& ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΗΜΕΡΙΔΑ

Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΣΥΝΑΝΤΑ
ΤΙΣ ΑΛΛΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΕΣ

ΣΑΒΒΑΤΟ 28 ΜΑΪΟΥ 2022

ΑΜΦΙΘΕΑΤΡΟ «ΑΛΚΗΣ ΑΡΓΥΡΙΑΔΗΣ»

Κεντρικό Κτήριο Πανεπιστημίου Αθηνών
(Πανεπιστημίου 30, 10679, Αθήνα)

ISBN: 978-960-466-309-5

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ & ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Δημήτριος ΤΟΥΣΟΥΛΗΣ

Σωτήριος ΔΕΣΠΟΤΗΣ

Κίρκη ΚΕΦΑΛΕΑ

Βασίλειος ΦΑΝΑΡΑΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΙΑΤΡΙΚΗ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ Α΄

Βιοηθική και Θεολογία: Σύγχρονοι Προβληματισμοί	11
Βασίλειος Φανάρας	
Ηθικά διλήμματα στις μεταμοσχεύσεις οργάνων	19
Στυλιανή Μπρίλη	
Η Θεολογία στην καθημερινή κλινική ιατρική πράξη	25
Θεόδωρος Η. Πιτταράς	

ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ Β΄

Εισαγωγικό Σημείωμα	35
π. Αθανάσιος Μελισσάρης	
Θεολογία και Βυζάντιο	39
Γεώργιος Ν. Φίλιας	
Οικουμενικό Πατριαρχείο και Ελληνισμός	41
† Ο Κρήνης Κύριλλος (Κατερέλος)	
Η Γεωστρατηγική του «Βασιλείου του Άβελ». Ιστορικές εφαρμογές της αισθητικής της πίστης στην τέχνη της ηγεσίας	49
Ευστάθιος Χ. Λιανός-Λιάντης	

ΘΕΟΛΟΓΙΑ, ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ Γ΄

Η επίδραση της Αποκάλυψης του Ιωάννη σε έργα νεοελλήνων συγγραφέων	81
Κίρκη Κεφαλέα	
Θεολογία & Ξένη Λογοτεχνία: Η έννοια της Οδύνης και του Θανάτου στον Τζουζέππε Ουνγκαρέτι	89
Πηγή Μαραγκοπούλου	
Θεολογία, Κινηματογράφος και Τηλεόραση (Διαστάσεις μιας επικοινωνιακής Θεολογίας του Εικονικού Τοπίου)	103
Βασίλειος Γαϊτάνης	

ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΗΜΕΡΙΔΑ

Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΣΥΝΑΝΤΑ ΤΙΣ ΑΛΛΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ & ΤΕΧΝΕΣ

Σάββατο 28 Μαΐου 2022, 09:00-15:00.

Αμφιθέατρο -Άλκης Αργυριάδης-
Κεντρικό Κτήριο Πανεπιστημίου Αθηνών
(Πανεπιστημίου 30, 10679, Αθήνα)

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ & ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

- Δημήτριος ΤΟΥΣΟΥΛΗΣ
- Σωτήριος ΔΕΣΠΟΤΗΣ
- Κίρκη ΚΕΦΑΛΕΑ
- Βασίλειος ΦΑΝΑΡΑΣ

ΗΜΕΡΙΔΑ

Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΣΥΝΑΝΤΑ ΤΙΣ ΑΛΛΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΕΣ

ΣΑΒΒΑΤΟ 28 ΜΑΪΟΥ 2022
ΑΜΦΙΘΕΑΤΡΟ «ΑΛΚΗΣ ΑΡΓΥΡΙΑΔΗΣ»
Κεντρικό Κτήριο Πανεπιστημίου Αθηνών
(Πανεπιστημίου 30, 10679, Αθήνα)

09:00-
09:30

ΕΝΑΡΞΗ ΗΜΕΡΙΔΑΣ, ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΕΙΣ & ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

Χαιρετισμοί από:

- τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ), Καθηγητή Μελέτιο-Αθανάσιο Δημόπουλο
- τον Αντιπρύτανη του ΕΚΠΑ, Καθηγητή Δημήτριο Τούσουλη
- τον Κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής, Αν. Καθηγητή Χρήστο Καραγιάννη
- τον Πρόεδρο του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Κρήνης, κ. Κύριλλο (Κατερέλο), Καθηγητή.

09:30-
10:30

1^η ΣΥΝΕΔΡΙΑ: ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΙΑΤΡΙΚΗ

ΠΡΟΕΔΡΕΙΟ: Κ. ΤΟΥΤΟΥΖΑΣ - Δ. ΤΟΥΣΟΥΛΗΣ - Σ. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

- Β. ΦΑΝΑΡΑΣ, Βιοηθική & Θεολογία: Σύγχρονοι Προβληματισμοί.
- Σ. ΒΟΛΤΕΑΣ, Ηθικά Διλήμματα στους ασθενείς τελικού σταδίου.
- Σ. ΜΠΡΙΛΛΗ, Μεταμόσχευση οργάνων: Ηθικοί προβληματισμοί.
- Θ. ΠΙΤΤΑΡΑΣ, Η Θεολογία στην καθημερινή κλινική ιατρική πράξη.

10:30-
11:30

2^η ΣΥΝΕΔΡΙΑ: ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ & ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΠΡΟΕΔΡΕΙΟ: Π. Α. ΜΕΛΙΣΣΑΡΗΣ - Α. ΓΛΑΡΟΣ

- Γ. ΦΙΛΙΑΣ, Θεολογία και Βυζάντιο.
- † Ο ΚΡΗΝΗΣ ΚΥΡΙΛΛΟΣ (ΚΑΤΕΡΕΛΟΣ), Οικουμενικό Πατριαρχείο & Ελληνισμός.

Βιοηθική και Θεολογία: Σύγχρονοι Προβληματισμοί

Βασίλειος Φανάρας

Επίκουρος Καθηγητής του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας του ΕΚΠΑ

1. Εισαγωγή

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον αντιπρότανη κύριο Δημήτριο Τούσουλη για την ιδέα και πρωτοβουλία που έλαβε για την πραγματοποίηση της παρούσας Ημερίδας, καθώς και τη συμπερίληψή μου στην Οργανωτική Επιτροπή.

Σκοπός της παρούσας εισήγησης, στον περιορισμένο χρόνο της Ημερίδας, δεν είναι η ενδελεχής και διεξοδική ανάπτυξη των θεολογικών προβληματισμών για τα βιοηθικά ζητήματα, αλλά η προβολή εν συντομία της συνάντησης της Θεολογίας με τη Βιοηθική.¹ Συγκεκριμένα, μέσα από τις δράσεις, εκδηλώσεις και μαθήματα της Βιοηθικής στο Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας του ΕΚΠΑ, θα επιχειρηθεί να καταστεί σαφής ο τρόπος της πρόσληψης των επιτευγμάτων της Γενετικής, της Βιολογίας, της Ιατρικής, αλλά και η αντιμετώπισή τους υπό το πρίσμα της χριστιανικής ηθικής βιοθεωρίας. Η Θεολογία με τον πλούτο της προσφέρει τη δυνατότητα για προβολή και συζήτηση θέσεων και απόψεων για τα σύγχρονα βιοηθικά ζητήματα.

Η Βιοηθική συνιστά ένα διεπιστημονικό κλάδο, ο οποίος προσεγγίζεται από διαφορετικές Επιστήμες όπως η Ιατρική, η Γενετική, η Βιολογία, η Φιλοσοφία, το Δίκαιο, αλλά συνεισφέρει και η Θεολογία. Συνεπώς, η Ορθόδοξη Χριστιανική Ανθρωπολογία έχει λόγο στα σύγχρονα αυτά ζητήματα, τα οποία απασχολούν τον άνθρωπο, από την αρχή της ζωής έως το τέλος της.

Στο Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας του ΕΚΠΑ διδάσκονται σε προπτυχιακό επίπεδο τα μαθήματα της εισαγωγής στη Βιοηθική, της Χριστιανικής Βιοηθικής και το μάθημα «Βιοηθική και Θρησκείες». Επιπλέον, στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών και

¹ Φανάρας Βασίλειος, «Editorial, Η συνάντηση της Βιοηθικής με τη Θεολογία στον Ελλαδικό χώρο», *ΒΙΟΗΘΙΚΑ*, τόμος 6, Τεύχος 2, Αθήνα 2020, σσ. 2-5. DOI:<https://doi.org/10.12681/bioeth.24834>

στην ειδίκευση «Βιοηθική των Θρησκειών» προσφέρονται σχετικά μαθήματα και έχουν περατωθεί διπλωματικές μεταπτυχιακές εργασίες στα βιοηθικά θέματα με θεολογικό και θρησκευολογικό περιεχόμενο. Επιπρόσθετα, ένας από τους σκοπούς στη διδασκαλία των μαθημάτων είναι να προβληθεί ο χριστοκεντρικός χαρακτήρας της χριστιανικής ανθρωπολογίας, αλλά και ότι οι σύγχρονοι θεολόγοι έχουν λόγο να εκφέρουν στα σύγχρονα επιστημονικά επιτεύγματα, αφού αυτά αφορούν κι αναφέρονται στον άνθρωπο από την έναρξη της ζωής ως το τέλος της. Συνεπώς, η προκλητική ερώτηση: «*τί δουλειά έχει ένας θεολόγος να μιλά για τα έμβρυα, τις αμβλώσεις, την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, τις μεταμοσχεύσεις, την ευθανασία κ. α.*» τίθεται εν αγνοία των ερωτούντων και θα πρέπει με ενημέρωση, μελέτη και ενάργεια να απαντάται με επιστημονικό τρόπο και όχι μόνο απολογητικά από τους νέους θεολόγους.

Όταν αγνοούνται ή παρερμηνεύονται οι θεολογικές απόψεις, όπως αυτή για το *statustou* εμβρύου και την έναρξη της ανθρώπινης ζωής «εξ άκρας συλλήψεως», δηλαδή ή ιερότητα της ζωής στην αρχή, στη διάρκεια και στο τέλος της, ο ρόλος της Θεολογίας στη συνάντηση με τις άλλες επιστήμες και συγκεκριμένα της Βιοηθικής καθίσταται επιτακτικός κι απαραίτητος.

Αξιοσημείωτο γεγονός αποτελεί η ίδρυση του «Εργαστηρίου Ηθικής και Βιοηθικής των Θρησκειών»² στο Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας (2020) το οποίο ήδη στελεχώνεται με προπτυχιακούς, μεταπτυχιακούς, υποψήφιους διδάκτορες κι άλλους ερευνητές. Μια από τις δράσεις του αποτελεί το διαδικτυακό τηλε-καφέ με την ονομασία «*Συζητώντας για τη Βιοηθική*», το οποίο κάλυψε ανάγκες συναντήσεων και συζητήσεων εν καιρώ της πανδημίας και εγκλεισμού, λόγω της νόσου COVID-19. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθούν οι ενημερωτικές επισκέψεις στην Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής με τους συνεργάτες της Επιτροπής, Δρ.

² **Διευθυντής:** *Επίκουρος Καθηγητής Βασίλειος Φανάρας*, (ΦΕΚ 373/14.05.2021, τευχ. Υ.Ο.Δ.Δ., Πράξη 641), **Κανονισμός Λειτουργίας:** ΦΕΚ 1511/22-4-2020, τευχ. Β', Το Εργαστήριο Ηθικής και Βιοηθικής των Θρησκειών εξυπηρετεί τις εκπαιδευτικές και ερευνητικές ανάγκες της ακαδημαϊκής κοινότητας στο γνωστικό αντικείμενο της Ηθικής και της Βιοηθικής των Θρησκειών και της διεπιστημονικής του προσέγγισης σε σχέση με τα επιμέρους γνωστικά αντικείμενα του άρθρου 2 του κανονισμού λειτουργίας του, ενώ παράλληλα στοχεύει στη διασύνδεση του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας με τις σύγχρονες παραγωγικές διαδικασίες. Ιστοσελίδα: <https://ebrl.soctheol.uoa.gr/>

Βίκυ Μολλάκη και Δρ. Τάκη Βιδάλη. Από τις συναντήσεις προέκυψαν συνεργασίες και δημοσιεύσεις στο περιοδικό «ΒΙΟΗΘΙΚΑ» της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής.

Στη συνέχεια θα αναφερθούν τέσσερα θέματα: α. η γονιδιακή επεμβατική θεραπεία CRISPR/CAS9, β. η μάταιη θεραπεία (futile treatment), γ. η υποβοηθούμενη αυτοκτονία (assisted suicide) και δ. η τεχνητή νοημοσύνη.

2. Γονιδιακή επεμβατική θεραπεία CRISPR/Cas9

Όταν ο Κινέζος ερευνητής Τζιαν Χούι δημοσίευσε τον Οκτώβριο του 2018 μέσω της πλατφόρμας του YouTube το επίτευγμά του, δηλαδή τη δημιουργία δύο εμβρύων της Νανά και της Λούλου, τα οποία με τη μέθοδο της γονιδιακής επεμβατικής θεραπείας CRISPR/Cas9 δεν θα προσβαλλόταν ποτέ από τον ιό HIV/AIDS, ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων σε ολόκληρο τον κόσμο, διότι αυτό συνέβη δίχως εγκεκριμένο ερευνητικό πρωτόκολλο. Αυτό το οποίο αξίζει να σημειωθεί στην περίπτωση αυτή, είναι τα αντανακλαστικά της Ορθόδοξης Θεολογίας για τον ηθικό σχολιασμό του θέματος, δηλαδή αναφέρονται ενδεικτικά η εισήγηση του γράφοντος στο Συνέδριο για τις «Θρησκείες και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα»³, αλλά και η σχετική διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία του κ. Αντωνίου Ανδρουλάκη στο Τμήμα Θεολογίας.⁴ Επιπλέον, τον Φεβρουάριο του 2020, λίγες ημέρες πριν την επιβολή του πρώτου γενικού lockdown στην Ελλάδα, πραγματοποιήθηκε η διεπιστημονική εκδήλωση με τίτλο: «Νέες τεχνολογίες τροποποίησης του γονιδιώματος: Βιοηθικά Ζητήματα»⁵, η

³ Φανάρας Βασίλειος, «Το βιοηθικό δίλημμα σε σχέση με τα ανθρώπινα δικαιώματα, χριστιανική προσέγγιση, (Με αφορμή τη μέθοδο CRISPR/Cas9)» στα Πρακτικά Διεπιστημονικού Συνεδρίου με θέμα “Θρησκείες και Ανθρώπινα Δικαιώματα”, το οποίο διοργανώθηκε 13 έως 16 Φεβρουαρίου 2019 με πρωτοβουλία των Προγραμμάτων Μεταπτυχιακών και Διδακτορικών Σπουδών του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας ΕΚΠΑ. <https://www.soctheol.uoa.gr/eventgate/publishing/>

⁴ Ανδρουλάκης Αντώνιος Μανούσος με θέμα: Σχεδιάζοντας το γονιδίωμα. Θεολογική- βιοηθική θεώρηση των συγχρόνων γενετικών εφαρμογών -Μέθοδος CRISPR», Τμήμα Θεολογίας ΕΚΠΑ, Ημερομηνία κρίσεως 27.6.2019.

⁵ Φανάρας Βασίλειος, Παρουσίαση επιστημονικής εσπερίδας: «Νέες Τεχνολογίες τροποποίησης του γονιδιώματος: Βιοηθικά Ζητήματα, 21 Φεβρουαρίου 2020, Αθήνα», περιοδικό *Εξατομικευμένη Ιατρική*, No 2, 2020, σσ. 78-81.

οποία διοργανώθηκε από το «Σπίτι της Κύπρου» σε συνεργασία με το Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας της Θεολογικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού μαθήματος «Βιοηθικά Διλήμματα» του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Θρησκευολογία».

Συνεπώς, στην περίπτωση της μεθόδου CRISPR/Cas9 εξετάζονται οι θεραπευτικές δυνατότητες στα έμβρυα, πριν καν την εμφύτευσή τους στη μήτρα, και ο θεολογικός σχολιασμός καθίσταται σημαντικός, καθώς αυτό μπορεί να συμβεί σε έμβρυα που προέρχονται μόνο μέσω της εξωσωματικής γονιμοποίησης, αλλά από την άλλη με τη γονιδιακή επέμβαση προβάλλεται κι επιδιώκεται το αγαθό της υγείας και της ασπίδας προστασίας σε κληρονομικές ή άλλες ασθένειες.

3. Μάταια θεραπεία (futile treatment)

Τον Μάρτιο του 2021 δημοσιεύθηκε στο περιοδικό της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής⁶ συν-δημοσίευση του γράφοντος σε συνεργασία με τον Δρ. Σπυρίδωνα Βολτέα, Διευθυντή της Χειρουργικής Κλινικής του Ιπποκρατείου Νοσοκομείου Αθηνών για το θέμα της μάταιας θεραπείας σε μια πρωτότυπη εργασία με τη συμπερίληψη θεολογικών και θρησκευολογικών απόψεων. Συγκεκριμένα, στην εργασία αναφέρεται: «Ως μάταιη θεραπεία (*futile treatment*) ορίζεται μια σειρά θεραπευτικών ενεργειών που συζητείται να σταματήσουν ως μη επιτυχείς ή και βλαπτικές για τον ασθενή τελικού σταδίου και να αντικατασταθούν από παρηγορική-ανακουφιστική αγωγή. Η αδυναμία όμως καθορισμού σαφών κριτηρίων για την αντικειμενικοποίηση της ματαιότητας μιας θεραπείας, καθώς και οι ποικίλες δεοντολογικές και κοινωνικές αντιδράσεις που εγείρονται διαχρονικά, καθιστούν ενίοτε την απόφαση για τερματισμό μιας θεραπείας ιδιαίτερα δυσχερή, εγείροντας ταυτόχρονα σημαντικά βιοηθικά διλήμματα».

Όσον αφορά στις θεολογικές απόψεις χαρακτηριστικά σημειώνεται ότι: «Στην μελέτη επίσης γίνεται ανάλυση των θρησκευτικών απόψεων

<https://www.permed.gr/index.php/permed/article/view/26>

⁶ Βολτέας Σπυρίδων, Φανάρας Βασίλειος, «Μάταιη θεραπεία, Ιατρική και θεολογική προσέγγιση», περιοδικό *ΒΙΟΗΘΙΚΑ*, τόμος 7, τεύχος 1, Αθήνα 2021, σσ. 20-33. DOI:10.12681/bioeth.26533

πάνω στο θέμα, με έμφαση στο ότι η ιατρική απόφαση για την ματαιότητα της θεραπείας δεν συγκρούεται με την Ορθόδοξη χριστιανική ηθική, αφού η διαπίστωση της γίνεται στα επιστημονικά πλαίσια της ιατρικής ευθύνης και δεοντολογίας και δεν εμπλέκει θεολογικές απόψεις, ενώ η επιμονή στην συνέχιση μιας ιατρικώς χαρακτηριζόμενης μάταιας θεραπείας δεν έχει θεολογική βάση και πολύ περισσότερο δεν συνιστά ηθικά αποδεκτή πράξη».

Το θέμα της μάταιας θεραπείας είναι σοβαρό και πάντοτε επίκαιρο, αφορά πρωτίστως την ιατρική ηθική και δεοντολογία, όμως στη συζήτηση του θέματος ο θεολογικός λόγος καθίσταται χρήσιμος και γόνιμος, καθώς αφορά το τέλος της ανθρώπινης ζωής.

4. Ιατρικώς υποβοηθούμενη αυτοκτονία (medically assisted suicide)

Το θέμα της υποβοηθούμενης αυτοκτονίας αποτελεί επίκαιρο θέμα και η συζήτηση έχει ξεκινήσει στα Ευρωπαϊκά fora, καθώς εκτιμάται ότι σύντομα τόσο σε επίπεδο Εθνικού Δικαίου όσο και Ενωσιακού, θα υπάρξουν νομοθετικές ρυθμίσεις αποδοχής και εφαρμογής της. Σε πρόσφατη δημοσίευση⁷ του γράφοντος για το θέμα αναφέρονται τα εξής: «Σύμφωνα με την ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία, ο ασθενής διατυπώνει τη θέλησή του ρητά για τον τερματισμό της ζωής του. Το ιατρικό προσωπικό ενημερώνει τον ασθενή για τη δυνατότητα χορήγησης φαρμάκου ή ουσίας (π.χ. κάλλιο)⁸ συνήθως με ενδοφλέβια ένεση για την πρόκληση ειρηνικού και γαλήνιου θανάτου.⁹ Καθώς ο ασθενής επιλέγει κι επιζητά ο ίδιος να του

⁷ Φανάρας Βασίλειος. «Η ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία στις τρεις μονοθεϊστικές θρησκείες, (Συνοπτική μελέτη)» Τιμητικός Τόμος της Θεολογικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών για την Τριακονταετή διακονία του Οικουμενικού Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου Α΄, Αθήνα 2021, σσ. 883-893.

⁸ Ο Μουράκ Τζάκμπ “Τζακ” Κέβορκιαν (Jack Kevorkian), Αμερικανός παθολόγος και υποστηρικτής ευθανασίας, γνωστός και ως «Doctor death» υπεράσπισε δημόσια το δικαίωμα ενός ασθενή να πεθάνει από αυτοκτονία με τη βοήθεια ιατρού. Οι απόψεις του δημοσιεύθηκαν στο βιβλίο, «Ο θάνατος δεν είναι έγκλημα». Ο Kevorkian, διοχέτευε διοξειδίο του άνθρακα μέσα από ορό ή χρησιμοποιούσε μάσκα για την επίσπευση του θανάτου. <https://www.newsbeast.gr/portrait/arthro/741160/o-dr-thanatos-tzak-kevorkian> (Ανάκτηση 15.6.2021).

⁹ Σύμφωνα με τον Άγγλο φιλόσοφο Φράνσις Μπέικον (Francis Bacon) «το έργο

επιβληθεί η ευθανασία, αναφύονται ηθικά διλήμματα, με κυριότερα για το αν ο ίδιος ο ασθενής έχει ένα τέτοιο δικαίωμα κι αν ο θεράπων ιατρός επιτρέπεται να συναινέσει στην απαίτηση του ασθενούς και να προβεί στην υποβοήθηση της ευθανασίας. Προφανώς, στην περίπτωση θανάτου του ασθενούς η νόσος του πάσχοντος εκλαμβάνεται ως η αιτία του θανάτου και όχι η υποβοήθηση της πράξης από τον ιατρό. Το βασικό ηθικό πρόβλημα σχετικά με την ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία ορίζεται στα πλαίσια των δικαιωμάτων της αυτονομίας των ασθενών, καθώς οι ασθενείς έχουν το δικαίωμα στην άρνηση χορήγησης φαρμάκων και με τον τρόπο αυτό να επιφέρουν το θάνατό τους. Στην περίπτωση, όμως, της ιατρικά υποβοηθούμενης αυτοκτονίας οι ασθενείς, οι οποίοι επιθυμούν να δώσουν τέλος στη ζωή τους, ζητούν ενημέρωση και βοήθεια από το ιατρικό προσωπικό, το οποίο τους υποβοηθά με τη χορήγηση θανατηφόρων ουσιών κι ενέσεων.

Από την έναρξη διδασκαλίας των βιοηθικών μαθημάτων του γράφοντος στο Τμήμα το 2018 συμπεριλαμβάνεται η περίπτωση μελέτης της Σεμπίρ Σαντάλ¹⁰ με την επίδειξη της φωτογραφίας, την οποία η ίδια είχε δημοσιεύσει στο Γαλλικό τύπο, ζητώντας το δικαίωμα στον αξιοπρεπή θάνατο από το Γαλλική Δικαιοσύνη, δηλαδή της ευθανασίας, αίτημα το οποίο τελικά δεν έγινε αποδεκτό. Με τον τρόπο αυτό οι φοιτητές και οι φοιτήτριες έρχονται αντιμέτωποι με το βιοηθικό δίλημμα δίνοντας τη δική τους απάντηση στο ερώτημα, δηλαδή εάν οι ίδιοι σε θέση Δικαστή θα αποδεχόταν ή μη το αίτημα της Γαλλίδας εκπαιδευτικού. Προφανώς σημασία δεν έχει τόσο η προσωπική τους τεκμηριωμένη ή μη απάντηση για την αποδοχή ή μη του αιτήματος, αλλά όπως προαναφέρθηκε, το ότι έρχονται οι ίδιοι και οι ίδιες αντιμέτωποι με το βιοηθικό δίλημμα στο θέμα της ευθανασίας.

της ιατρικής είναι η αποκατάσταση της υγείας και η καταπράνιση των πόνων, όχι μόνο όταν η καταπράνιση αυτή μπορεί να οδηγήσει στη θεραπεία, αλλά και όταν μπορεί να εξασφαλίσει έναν εύκολο και **γαλήνιο θάνατο**». Στον ιστότοπο: https://ideopigi.blogspot.com/2016/10/blog-post_53.html (Ανάκτηση 16.5.2021).

¹⁰ Πέθανε η Γαλλίδα στην οποία η Δικαιοσύνη αρνήθηκε την ευθανασία, 21.3.2008, στο link: <https://www.in.gr/2008/03/21/world/pethane-i-gallida-stin-opoia-i-dikaiosyni-arnithike-tin-eythanasia/>

5. Τεχνητή Νοημοσύνη¹¹

Στο Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας του ΕΚΠΑ εκπονούνται ήδη τέσσερις διατριβές σχετικές με την Τεχνητή Νοημοσύνη, με επιβλέποντα καθηγητή τον γράφοντα και σύντομα θα υποβληθούν σε κρίση. Η σύγχρονη Θεολογία παρακολουθεί από κοντά τις εξελίξεις της Τετάρτης Βιομηχανικής επανάστασης και αρθρώνει θεολογικό λόγο στις εξελίξεις. Αξιοσημείωτη είναι η συμπερίληψη μαθήματος στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών για την Τεχνητή Νοημοσύνη και διπλωματικές εργασίες εκπονούνται για τα θέματα της Τεχνηθικής, ένας όρος, ο οποίος έχει εισβάλλει στην καθημερινή μας ζωή. Δεν είναι άλλωστε τυχαία η αλλαγή της ονομασίας της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής σε Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής και Τεχνηθικής. Στην εποχή μας βιώνουμε αυτό που αντιμετώπισαν οι παλαιότεροι στις αρχές της δεκαετίας του '70, όταν τα επιτεύγματα της Ιατρικής και Γενετικής διαδέχονταν το ένα το άλλο και υπήρξε η ανάγκη για ηθική αξιολόγηση στα νέα δεδομένα για τον άνθρωπο. Το ίδιο ακριβώς επαναλαμβάνεται στις μέρες με τα επιτεύγματα της 4^{ης} Βιομηχανικής Επανάστασης. Άλλωστε είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι συνάδελφος καθηγητής στο Τμήμα Θεολογίας ΕΚΠΑ έχει εκδώσει πρόσφατα βιβλίο για την Τεχνητή Νοημοσύνη και τον Άνθρωπο.¹²

6. Αντί επιλόγου

Στη σύντομη αυτή παρουσίαση της συνάντησης της Θεολογίας με τη Βιοηθική δεν αναπτύχθηκαν διεξοδικά οι θεολογικές απόψεις και θέσεις στα βιοηθικά διλήμματα, καθώς αυτές κυρίως προσφέρονται στη διδασκαλία των σχετικών μαθημάτων στις ακαδημαϊκές αίθουσες και στις επιστημονικές δημοσιεύσεις. Στον περιορισμένο χρόνο αναδύθηκαν προβληματισμοί σε επίκαιρα βιοηθικά θέματα και παρουσιάστηκε η εξωστρέφεια της ακαδημαϊκής Θεολογίας με την παρακολούθηση και ενασχόληση με τα ζητήματα αυτά.

Κι άλλα σημαντικά θέματα θα μπορούσε να συμπεριληφθούν στην

¹¹ Φανάρας Βασίλειος, «Ηθικά διλήμματα της Τεχνητής Νοημοσύνης: ηθικό μηχανήμα ή ηθική χρήση;» στην επιστημονική επετηρίδα της Ι.Μ. Κιτίου, *Εκκλησιαστικός Κήρυκας*, τόμος 26, Κύπρος 2020, σσ. 220-234, ISSN 1018-3027.

¹² Γκρέκας π. Αρίσταρχος, *Τεχνητή Νοημοσύνη και Άνθρωπος, Ορθόδοξη Θεολογική Προσέγγιση*, Αθήνα 2022.

παρούσα ανακοίνωση, όπως αυτό της ξενομεταμόσχευσης,¹³ δηλαδή της μεταμόσχευσης νεφρού ή καρδιάς από χοίρο σε άνθρωπο ή της ζημιογόνου γέννησης (*wrongful birth*) για το οποίο εκπονείται ήδη διδακτορική διατριβή, η οποία σύντομα θα υποβληθεί προς κρίση. Αποτελεί σκοπό και προσδοκία η υποβολή διατριβών σε βιοηθικά θέματα, οι οποίες να προβάλλουν την χριστιανική ηθική άποψη, αλλά κι άλλες θρησκευολογικές απόψεις. Ωστόσο, η καχυποψία απέναντι στην Χριστιανική Ηθική¹⁴, η οποία αποτελεί τη διδασκαλία για την εν Χριστώ ζωή, δεν θα πρέπει να συγγέεται με κάποιο κανονιστικό σύστημα, το οποίο περιέχει δεκάδες «πρέπει».

Η Θεολογία συναντά τις άλλες επιστήμες στις μέρες μας και διαλέγεται γόνιμα με αυτές. Στην περίπτωση της Βιοηθικής η προβολή της Ορθόδοξης χριστιανικής βιοθεωρίας, αλλά κι άλλων θρησκευολογικών απόψεων, συνεισφέρει σημαντικά στο διάλογο με τα σύγχρονα βιοηθικά ζητήματα και διλήμματα.

¹³ Φανάρας Βασίλειος, Τσάκαλης Κωνσταντίνος, «Μεταμοσχεύσεις οργάνων ζώων στον άνθρωπο – Σύντομη βιοηθική προσέγγιση», *Health4u*, 1.11.2021, <https://health4u.gr/nefrologia/metamosxeuseis-organwn-zwwn-anthrwp/>

¹⁴ Φανάρας Βασίλειος, «Editorial, Η συνάντηση της Βιοηθικής με τη Θεολογία στον Ελλαδικό χώρο», *ΒΙΟΗΘΙΚΑ*, τόμος 6, Τεύχος 2, Αθήνα 2020, σσ. 2-5. DOI:<https://doi.org/10.12681/bioeth.24834>: «Τα τελευταία χρόνια εμφανίζεται μια κριτική στάση από σύγχρονους θεολόγους απέναντι στην Χριστιανική Ηθική και προτείνεται αυτή να ονομάζεται «Οντολογία» ή «Ασκητική». Η Χριστιανική Ηθική δεν θα μπορούσε να σταθεί χωρίς την Οντολογία, αλλά και να μην περιέχει την Ασκητική. Πρακτικά όμως δεν είναι εφικτός ο διεπιστημονικός διάλογος, όταν οι συνάδελφοι στο γνόφο της Επιστήμης θα συζητούν για Ηθική (*Ethics*) και οι Θεολόγοι για Οντολογία (*Ontology*) ή Ασκητική (*Ascetics*)».